

HADTÖRTÉNELMI IRODALOM.

Id. Görgey István. Görgey Arthur a száműzetésben 1849—1867. Eredeti levelek felhasználásával írta. Buda pest 1918. 8-r. 427. l. Ára 8 korona. Kiadja a Magy. Tud. Akadémia.

Az 1848/49-iki szabadságharc történelmi irodalma ismét egy hatalmas és mindenekeftt értékes kötetel gyarapodott, melylyel az úgynevezett «Görgey-kérdés» végleg tisztázódott. Értjük ezalatt Görgey hazaárulásának kérdését.

És hogy ez hamarább nem történhetett meg, jórészt maga Görgey Arthur volt az oka, a ki a vonatkozó okmányok és levelek teljes közzétételét nem engedte meg öccsének, e munka szerzőjének, I. Ferencz József és az ő életében.

Szerző itt is úgy járt el, mint előzőleg megjelent munkájában, a «Görgey ifjúsága»-ban. Az eddigelé kiadatlan és ismeretlen levelek százait teszi közé, a melyek nemcsak Görgey tábornok nagy, nemes lelkét világítják meg teljesen, hanem a szabadságharc számos szereplőjét helyezik új és más világításba.

A vád, melyet Kossuth is megerősített s részben Horváth Mihály, a történetíró is elfogadott, az volt, hogy Görgey tábornok egy nagyrészen még intakt, nagyobb hadsereggel Világosnál az oroszok előtt minden harc nélkül lerakta a fegyvert, hogy ezért, — holott tábornoktársai Aradon mind kivégeztettek — ő kegyelmet kapott, Ausztriában biztonságba helyeztetett, nagy vagyont és kegydíjat kapott.

Ezzel szemben Görgey tábornok «Mein Leben und Wirken in Ungarn» czímű s Brockhausnál Lipcsében megjelent kétkötetes munkájában már kimutatta katonai és történelmi alapon, hogy miután Nagy Sándor hadteste Debreczennél 1849 aug. 2-án, a 40,000 emberből álló magyar főserg Dembinszky vezetése alatt Szegednél aug. 3—5-én és végül Bem hadteste aug. 9-én Temesvárnál megverettek; a Világosnál álló aránylag csekélyszámú hadsereggel

szembeszállani és tovább harcolni az óriási túlszámban levő egyesült osztrák-orosz hadsereggel képtelenség, illetőleg egyértelmű lett volna hadseregünk ok és cél nélkül való teljes feláldozásával.

A hazaárulás vádját nyíltan kimondó Kossuth népszerűségével szemben azonban e tudományos fejtegetések a nagy közönség véleményén nem sokat változtattak. Most azután ebből a munkából megtudjuk azt is, hogy Görgey a reáruházott dictatori hatalmat sem polgári, sem katonai téren nem gyakorolta. Hanem összehívta a tábornokokat és törzstiszteket egy haditanácsba, a kik nyölczvanan voltak. Ezek előtt száraz tárgyilagossággal megismertette a hadihelyzetet és kikérte döntésüket. Ezután, hogy egyéni jelenléte ne befolyásolja tanácskozásukat, magukra hagyta őket. És ez a haditanács 78 szavazattal kettő ellenében határozta el a fegyverletételt. Görgey csak ennek a határozatnak a végrehajtója volt s ő tulajdonképen nem kapitulált, mert nem Ausztria, hanem az interveniáló Oroszország előtt rakta le a fegyvert, minden osztrák katona jelenlétének kikötött kizárásával.

De a mi a legérdekesebb, itt találjuk Kossuth Lajosnak, két nappal a világosi fegyverletétel előtt Aradon sajátkezűleg írt és aláírt és eredetiben a Görgey-hagyatékból levő búcsú-proclamatióját, melyben ezt mondja: «A szerencsétlen harcok után, melyekkel Isten a legközelebbi napokban meglátogatta e nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz hatalmasságok ellen az önvédelem harcát siker reményével folytathassuk.» És ennek daczára, midőn a consequentiát Görgey ebből haditanácsi határozat alapján levonta, ő áruló.

Kitűnik e kötet leveleiből, hogy Görgeynek az osztrákok az orosz czár egyenes és határozott kívánságára kegyelmeztek meg, a kinek hízelt az, hogy a magyar hadsereg neki kapitulált. Megállapítást nyer az, hogy Görgeynek összes vagyona kétezer forint volt Kossuth-bankóban, melyet Világosnál elvettek tőle s csak úgy volt képes nejevel együtt fogsága, illetőleg internáltatása helyére, Klagenfurtba elutazni, hogy neje ékszereit zálogba tette s hogy Paskievics herceg orosz fővezértől 1100 fél impereált kapott kölcsön, a melyből azonban 600-at szétosztott szegényebb tisztársai között.

Igaz, hogy osztrák részről altábornagyi nyugdíjjal kínálták meg; ha azért folyamodik. Ő azonban nem folyamodott és így öt évig egyetlen fillért sem kapott. Időközben két gyermeke is születvén, végre havi száz forint ellátási díjat kapott: De e mellett még

folyton kénytelen a zálogcédulák kamatait küldözgetni, testvérek s gyermekei felneveltetéséről is jórészt István öcse gondoskodik.

Ez az ellenségeitől hazafiatlannak és cinikusnak mondott ember rajong magyarságáért s végtelen szeretettel csüng családjának és testvéreinek. Gyermekeit magyar neveltetésben kívánja részesíteni s ezért azokat nejével együtt Magyarországra küldi, míg maga a legnagyobb elhagyatottságban marad vissza. Ekkor írja István öccsének: Ma indult hozzátok két gyermekünkkel, mindenünkkel, a tőlem való elválás miatt kétségbeesett anya, hogy azok imádkozni, szeretni s gyűlölködni is ha kell, de főleg gondolkozni magyarul tanuljanak s ne rajtuk múljék, ha egykori hazájuk nem az leend, mely édesapjuké volt.

És mindezen felül Görgey Arthur nagy bölcs volt. Megadással bírta elviselni egy fél életen keresztül a hazaárulás legszörnyűbb vádját s talán még életét is erős akarata hosszabbította meg az emberi kor legvégsőbb határáig, hogy megérhesse az elégtételt, az igazságtalan váddal szemben a rehabilitálást. Erre vonatkozólag írja egyik levelében: Ezen irtózatos gyanu ellenében nem maradt más fegyverem, mint szávam és életem. Szavam, melylyel ünnepelesen kijelentsem, hogy ártatlan vagyok és életem, hogy ezen kijelentésemet lehetőség szerint bebizonyítsam. Ha véget vetek életemnek, azzal jogot adok rágalmazóimnak azt mondani, hogy a lelkiismeret furdalásai bírtak az öngyilkosságra. Nekem tehát élnem kell, ha csak azért is, hogy mindazoknak, a kik bennem hittek, vesztett, vagy megrendült hitüket visszaadjam, mert ők mondhatom az emberi társaság nemesebb, jobb részéhez tartoztak s akkor még azt szeretném, ha holtom után elmondaná valaki rólam: «A nemeslelkűek bizalmát, valamint az alávalók gyűlöletét kiérdemelni volt őszinte törekvése.»

Ennek a folyton felhangzó és megújuló vádnak a hatása alatt 1861-ben a Magy. Tud. Akadémiához akart fordulni azzal a kéréssel, hogy az történelmi osztálya kebeléből alakítson egy nemzeti esküdt-széket, a mely döntson a vétkesség kérdésében. De barátai kérésére utóbb elállt e tervtől.

Hogy ez a vád milyen mélyen érinté lelkét, kitűnik egyik levelének következő soráiból: Régen éreztem én azt, hogy bármint dőljön el hazánk sorsa, nekem mártírszerep fog jutni. Jutott is; de ennyire kinteljesnek nem hittem volna. Akasztófát, golyót, vagy örök börtönt vártam, rövid szenvedések után végső nyugalmat. De jelen

allapotom százszorta rosszabb mindezeknél. Ha van Isten : ő tudja mit végez s ő lássa, mint végzi. Mienk a remény. Én azonban nem remélek soha semmit. Mert a meddig akaratom elhat : nem szorulok rá ; s túl azon nincs rá alap.

Megható, a mit 1860 karácsonykor ír Pestre, István testvérémek : A minap általános amnestiáról volt szó valamelyik külföldi újságban. Beh édeskeserű érzésnek lettem áldozatjává a kósza hír megczáfoltatásáig. Hisz akkor én is visszatérhetnék hazámba, mint koldus. Volna csak szabad szárnyam, mindenestül ott teremnék karácsonyfátoknál. E helyett ott lesz bizony lelkünk és szívünk minden gondolata, minden dobbanása. De mind hiába!

Ugyancsak jellemző, a mit egy más alkalommal ír : Minden nemzetek közül a magyar szereti hazáját a leghöbben. De az is igaz, hogy csak azért, mert legtöbbet szenvedett érte. Ha tovább fűzzük ezt a gondolatot, odajutunk, hogy én tőlem sem lehet soha elszofizmálni a honszeretet ki nem hűlő paraszát.

Ideillik azután a szerzőnek az a megjegyzése, hogy : a hazaszeretethez pedig nincs nagyobb bizonyossága, mint az egyéni érdekek legfőbbikének, az életnek mindig kész, öntudatos odaáldozása a haza érdekéért, mint azt Görgey Arthur annyiszor tevő.

Mély bölcsességének bizonyítékai ott vannak elszórva, mint a gyöngyszemek leveleiben. Így írja egyik helyen : Nekünk szűk családi körben is csak az lehet a feladatunk, hogy munkálkodjunk az emberi nem fejlődésén. E cél elérhetetlennek látszik oly parányi erő mellett, mint az egyes emberé. De e cél a legnemesebb s annál nemesebbé teszi az akaratot is, minél parányibb az erő.

A népet pedig tanítani kell. És e tanítás eredménye lesz : önméltóság és tetterő, egy közös szent törvény iránti tisztelettel összekötve, mely törvény sem a magyar, sem a tót vagy német, hanem a humanitás törvénye : a tiszta kereszténység alapelvei.

A mint az amnestia közeledett, a nagy száműzött felé is, mint aranyék a verőfényt, teljes vagyontalanságának s ezentúli mikénti megélhetésének aggodó gondolata kísérté a családapa lelkében.

Ez időtáiban intézett Görgeyné, férje tudtán kívül, egy levelet Deákhoz, melyből néhány sort ideigtatunk : Ha majd Isten áldást adott Önnek munkájára ; ha egykor az Ön feladata a földolgan a szerencsés megoldásra megérett : akkor férjemnek, az Ön elvtársának nyilvános becsülete, gyermekeinek ez egyedüli öröksége érdekében is tegye meg, a mit Önnek nagy szíve sugall. Addig anya létemre is tudok várni.

És csakugyan Deák Ferencz és gróf Andrássy Gyula közbenjárása folytán az 1867-iki koronázás után Görgey Arthur is amnestiát nyert. Már július 19-én a klagenfurti rendőrőrnökök és zsandárparancsnok, Bécsből érkezett felsőbb parancsra élőszoval hivatalosan tudatták vele, hogy szabadon mehet bárhová. És már aznap estve Görgey Arthur karonfogta leányát s felkapott vele a klagenfurti vasútra s az éjjeli vonattal hazarobogott, tizennyolcz évi számkivetés után, mint megint szabad ember, vissza megint a szabad hazába.

Görgey száműzetésének történetét tárgyaló ez a kötet azt mutatja meg nekünk, hogy ezalatt a közel két évtized alatt milyen harcokat vívott meg ez a nagy lélek.

Hogy a Jellikert honnan merítette hozzá, megmondja ő maga egyik levelének a gyönyörű pár sorában: Ha egykor kortársaimnak unokái kénytelenek lesznek hazafias érényeimmet beismerni és emlékezetemet tiszteletben tartani: akkor a polgárkorona emlékeim felett sokkal tisztább fényben fog ragyogni, mint sok más oly férfie fölött, kik méltóbbak a dicsőségre nálam. És akkor e fény tisztaságát egy nemeslelkű nő nyilvános életemre való befolyásának fogja köszönhetni.

Végezetül e kötetből, újabbkori haditörténelmünknek eddigelé csak kevesektől ismert tényét tudjuk meg.

Ugyanis újabbkori védszervezetünk megalkotására a lökést, mint tudjuk, a poroszokkal szemben elvesztett 1866-iki hadjárat tapasztalatai adták meg. Az osztrák kormány a hadjárat után nyomban megkezdte a munkálatokat s ugyanezt tette a következő évben az új magyar miniszterium is. És ekkor Görgey Arthur, Deák Ferencz és gróf Andrássy Gyula egyenes felszólítására két emlékiratot készített. Az egyiket a közös hadsereg s a másikat a honvédség, illetőleg az új védtörvény tervezete tárgyában. Mindakét nagyterjedelmű dolgozat még az amnestia előtt a Klagenfurt melletti Viktringben készült s történelmi tényként megállapíthatónak hiszszük, hogy azok kezében, a kik annak írója részére az amnestiát a királynál kieszközölték, ez a két dolgozat erősen latba esett.

Ezen munkájában Görgey, az első részben erősen bírálja a hadügyminiszter törvényja vaslati előterjesztését. Különösen a poroszok elleni szerencsétlen kimenetelű hadjárat okait illetőleg. E tekintetben s e kort illetőleg Görgey dolgozata nagybecsű történelmi értekezéssé bővül, a melyet a szaktudomány figyelmen kívül nem hagyhat s a melyet daczára rendkívül érdekességének, e helyt térszűke miatt bővebben nem tárgyalhatunk.

A II. rész a tulajdonképeni véderőtörvényja vaslat tervezete. Ezt gondosan áttanulmányozva, megállapítható, hogy az nemcsak a honvédségről szóló 1868. évi XLI. t.-cz., hanem még az új védtörvény megalkotására is és épen a fődolgozatra nézve nagy befolyással volt, sőt még az új katonai műnyelv is sokat köszön neki.

Bizonyára új babér ez a száműzött szabadsághős tábornok homlokára.

Dr. Szendrei János.

Takács Sándor: Rajzok a török világból. Kiadta a Magy. Tud. Akadémia könyvkiadó vállalata. Új folyam, 1914—1917. évi ciklus. 8°. r. I. kötet: 438. l., II. kötet: 463 l., III. kötet: 457. l.

A három kötetre terjedő hatalmas munka történelmünknek bár zivataros, de egyszersmind leglelkesebb és legnemzetibb korszakának állít emléket. Levéltárak mélyén fekvő fakult levelek stb.-ek nyomán oly időkről regél a szerző, a melyekben az általános romlás közepe tte oly szellem támadt, oly nemzeti érzés fogta el a lelkeket, a mely párját ritkítja. Az állandó hadakozás ugyan szaporította a bűnt, terjesztette a romlást és a pusztulást, de másrészt a haza fenyegető veszedelme a régi magyar virtust is új életre keltette. Bizonyos csodás, lelkes és minden ízében magyar világ támadt, mely ezernyi árnyalatával, megkapó színeivel s átható erejével mindenkit kötve tartott s jó ideig még az általános hanyatlást is megállította útjában.

Miként a szerző maga is írja előszavában: munkája a létért való küzdelmünk koráról szól, mikor sokat alkotnunk gyöngé erőnk nem engedték. Nemzetünknek mégis annyi igyekezetét, oly sok felemelő törekvéseit sikerült felfednie, hogy a létért való küzdelmünk ezen korszakának műveltségével is tisztességet vallunk.

Fesztelenül, lebilincselően, régies bájjal, zamatos magyarsággal és melegséggel rajzolja meg a szerző embereit, társadalmi osztályainkat stb.-eket. Helyszűke miatt csak a hadtörténelmi nézőpontból, különösen érdekes fejezeteket sorolhatjuk fel. Ezek: *A török portya és a magyar portya, Lesvetés, A magyar erősségek, A kalauzok és a kémek a török világban, Török-magyar szokások a végeken, A hadi kőtyavetye a török világban és A szökevények. A török és magyar énekesek és muzsikások* című fejezete pedig sok adalékkal szolgál a magyar hadizene történetéhez.

A török portya és a magyar portya című fejezetben azoknak a csatározásoknak, száguldásoknak, lesvetéseknek, útonállásoknak stb.-eknek izgató gyönyörűségéről ír a szerző, melyekre örömmel indult el úgy a török, mint a magyar végbéli katona. Nagy bizodalom vitte a harczost a tusába, mert mindegyik hitte és remélte, hogy neki szolgál majd a szerencse és hírnév és hogy bő zsákmány kíséri a vállalkozást. Hogy kárára fordulhat-e a dolog, hogy a kardvég és a golyó útát nyithat a másvilágra, azt senki sem latolgatta.

A *Lesvetés* a XVI. századi harczok egyik legérdekesebb, legizgatóbb és legkedveltebb formája volt. A végházak és a kastélyok népe ezt a harci játékot nagy kedvteléssel űzte. A mint kizöldült a mező, a török és a magyar végházak sorompói megnyíltak s a vitézek lelkesedéssel és reménnyel eltelve siettek a csapatok vonulási útjára, hogy ott szerencsét próbáljanak. A lesvetés vadászat volt az ellenségre, még pedig ravaszul megvetett tőrrel. Nagy ügyesség, agyafurtság, körmönfonság, türelem, óvatosság és fáradtság kellett hozzá. Ilyenkor otthon csak az maradt, a kire feltétlenül szükség volt. A többiek éhséget, szomjúságot és fáradtságot leküzdve, éjjel-nappal lesték a közeledő ellenséget. Amyira mindennapi foglalkozás volt, hogy majd mindegyik végház népének megvolt a maga útja, a maga leshelye és fortélyhelye, messze, sok mértföldnyire az otthonától.

A magyar erősségek hosszú fejezetében azokat a végházakat, kastélyokat, palánkokat stb.-eket ismerteti a szerző, melyek nemcsak hadi fészkei voltak a XVI. és XVII. századnak, hanem melyeknek társadalmi, szellemi és anyagi élete egyszersmind elsőrendű tényező volt nemzeti életünkben és fennállásunk minden ágában. A magyar várépítés módja, a magyar vár részei, a kastélyok, tarisznyavárak, górék, csárdákok építése és a tábor, a magyar vártartás, a várostrom, a várórségek és a várak sorsa című alszakaszok pedig nemcsak felette érdekes részleteket tartalmaznak, hanem egész tömegét a legbecsesebb adatoknak.

A hódoltság korában félelmes földnek hívták hazánkat. S valóban az is volt. Török és magyar csapatok száguldoztak szerteszét; szabad legények, martalócok állták el az útakat s lesték a réveket, meg az útkelő gázlókat; útonállók, haramiák, kóborló latrok vadászgattak az utazókra s mint éhes farkasok, üvöltve csaptak le a szegényekre. Ember lett légyen, a ki e zsákmányra éhes ördögök szemét el tudta kerülni. Ily áldatlan viszonyok között keletkezett a kalauzok jó kenyérkereső mestersége. A kalauzok nemcsak a békés utasokat,

hanem a portyára, száguldásra, leshányásra, harcra induló csapatokat is vezették, hogy észrevétlenül meglephessenek egy-egy falut, kastélyt, erősséget, vagy vonuló csapatot. Utóbbi esetekben természetesen nem egyszer igen jelentékeny szerepet is játszottak. A fejezetnek második része a *kémkedésről* szól. A jól szervezett kémkedésnek sohasem volt nagyobb jelentősége, mint a hódoltság korában, a mikor nálunk sokkal erősebb és ravaszabb ellenféllel kellett naponta megküzdenünk, a mikor úgyszólván minden órában lesvétéstől és meglepetéstől kellett tartanunk. Sok érdekes adatot halmozott fel itt is a szerző, hogy az ezen korbéli kémeknek életét és működését megvilágítsa, kiknek sok hadiszerecsét és sok balsikert köszönhattünk.

Ha helyünk engedné, még igen sokat íránk Takáts Sándornak nagy szorgalommal összegyűjtött adatok alapján pompásan megírt munkájáról. Most is megismételjük azt, mit máskor is hangoztattunk, hogy az ilyen hadtörténelmi tárgyú művek azok, melyek lelkesedést és bizodalmat kelteni képesek bennünk a jövőt illetőleg és hogy csak az ilyen művek alkalmasak a magyar katonák közszellemének emelésére és őseink dicső cselekedeteinek élénk emlékezetben való tartására. *Különösen melegen ajánljuk Takáts kötetét azoknak, kik hazánk védelmére hivatott harcos ifjúságának vitéz katonákká való nevelésére, irányítására és arra hivatottak, hogy felhívják a serdülő ifjúság figyelmét a valóban értékes és a lelket éltető és felemelő hatású olvasmányokra.*

Báró Somorjai Lukachich Géza cs. és kir. altábornagy: A Doberdó védelme az első isonzó-i csatában. Budapest, 1918. Az Athenaeum kiadása. 8. r., 89 l., ára 5 korona.

Kivonatossan, de a lényegen nem változtatva magyar nyelvre fordított munka, a merőben száraz hivatalos adatok alapján és tisztán katonai tekintetkből ugyanazon szerző tollából német nyelven is megjelent «Gruppe Doberdo» című művének. A kiadó hazafias kötelességet velt teljesíteni, a midőn a Doberdón küzdött véreink hősi emlékezetének ébrentartására és a magyar nép kiváló katonai képességeinek bizonyítására a művet magyar nyelven is közreadta. A hazafias jó szándékot kétségen kívül elismerjük, *de nem fogadhatjuk el azt, hogy a könyvecske a magyar hadtörténelem számára forrásmunkául is szolgálhat.* Mert nagy hibája, hogy az, eredeti német munkát a kiadó csak kivonatossan fordíttatta át, a minek következtében igazi forrásmunkául természetesen soha sem szolgálhat. A lelki-

ismeretes igazi történetíró mindenkor az eredeti német műre fog szorulni, mert nem tudhatja, hogy minő tekintetek vezették a fordítót és hogy ezek alapján minő és esetleg mely lényegbe vágó dolgok és körülmények maradtak ki a fordításból.

Csodálatos, hogy a német kiadó után, a ki érdemesnek és jónak tartotta a kézirat egész terjedelmének közlését, mi, magyarok megcsönkítettük az eredeti becses dolgozatot, holott, hogy idézzük a magyar könyvecske előszavának legszebb részét, a «Doberdó neve elválaszthatatlanul egybeforrott a legendás magyar vitézséggel, mely ebben a háborúban az ősi magyar virtus minden erejével lángra lobbant és vakító fénye az egész világ előtt tisztán olvashatóan hívta fel a figyelmet e nemzet ezeréves történetére és sértetlenül megőrzött ősi erényeire.»

A könyvecske egyébként élvezetes olvasmány a nagyközönség számára. Vázlatai, a melyek nagyban hozzájárulnak a szöveg megértéséhez, szabatosak, tiszták és könnyen áttekinthetők.

Báró Waldstätten Egon ezredes: Weltkriegstafeln 1914—19 . . Wien, 1918. L. W. Seidel és fia kiadása. 1. tábla (1914 augusztus hava.)

Rovatos táblázata a világháború 1914. évi augusztusi eseményeinek. Találó és rövid vezérsza vakkal nemcsak az orosz, a balkán és a francia hadszíntér eseményeit és fontosabb körülményeit foglalja össze és jegyzi fel, hanem a tengeri haderők működésére is kitér a szerző, sőt a gyarmatokban lezajlott hadivállalatokat is ismerteti napenkénti sorrendben. Tekintettel a világháború eseményeinek tömegére, a rövatós összeállítás eszméje igen szerencsés gondolat volt. Kitünő szolgálatot tesznek a vázlatok, a melyeket kifogástalanul és tisztán szerkesztettek meg minden felesleges és az értelmet zavaró részletektől mentesen. Érdeklődéssel várhatjuk a táblázatok folytatását, a melyek igen jó segédeszközök lesznek főként a katonai és a polgári iskolák tanárainak kezében.

Egli Károly ezredes: 1. Zwei Jahre Weltkrieg. Ein Überblick über die kriegischen Ereignisse vom August 1914 bis August 1916. 22 vázlattal. 8 r., Zürich, 1917. 224 l.; 2. Das dritte Jahr Weltkrieg. August 1916 bis August 1917. 21 vázlattal. 8 r., Zürich, 1918. 166 l.

A bazeli egyetem hadi tudományok lektorának könyvecskei krónikaszerűen foglalják össze a világháborúnak eseményeit 1914-től

1917 augusztus haváig. A szerző érdeme főként abban rejlik, hogy nem túl terjedelmesen és nem hadszínterek szerint, hanem időrendben csoportosítottan írja le a világháborúnak eseményeit. Semmiesetre sem mélyen szántó kritikai történet, miként például Stegemanné, de mindenesetre alapvető dolgozat, melynek nyomán összefüggő képet alkothatunk a világháborúnak eddig lezajlott eseményeiről, a melyek jobbára csak a napilapokban közzétett hivatalos jelentések nyomán már régen elmosódtak emlékezetünkben. Egyedüli gyengéje a könyvecskének az, hogy a vázlatokban nem mindenütt leljük meg az ellenfelek helyzetét, hanem az olvasóra bizza a szerző a harczvonalak megszerkesztését. Mint segédkönyvek, mindenesetre megütik a mértéket.

Pilch Jenő ol
honvédelmi író.